

POREMEĆAJI PONAŠANJA U DJECE PREDŠKOLSKE DOBI U RELACIJI S NEKIM KARAKTERISTIKAMA LIČNOSTI DJETETA¹

Ljiljana Mavrin—Cavor

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.4

Prispjelo: 3. 04. 1989.

SAŽETAK

Na temelju preliminarnog istraživanja, kojim je obuhvaćeno oko 2000 djece predškolske dobi, izdvojene su eksperimentalna i kontrolna grupa, tj. grupa rizične djece i grupa djece bez poremećaja.

Primjenom mjernih instrumenata za utvrđivanje poremećaja ponašanja djece i psiholoških testova želi se ispitati postoje li značajne razlike u intelektualnom razvoju djece u eksperimentalnoj i kontrolnoj grupi.

Zatim se htjelo utvrditi relacije između vrste poremećaja u ponašanju djece i nekih karakteristika ličnosti djeteta (kognitivne sposobnosti i emocionalna stabilnost).

Ovim se radom utvrđuju samo neki od faktora koji otežavaju adaptaciju djeteta u predškolskim ustanovama, a cilj je projekta (čije sastavni dio je ovaj rad) ispitati relacije obiteljske prilike — poremećaji u ponašanju, u svrhu poduzimanja mjera prevencije poremećaja u ponašanju.

1. UVOD

U okviru programa mjera i akcija za sprečavanje i suzbijanje društveno neprihvatljivog ponašanja djece i omladine u SR Hrvatskoj, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu prišao je realizaciji projekta: "OBLICI POREMEĆAJA U PONAŠANJU DJECE U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA I UVJETI ŽIVOTA U OBITELJI".

Važnost ranog uočavanja problema u ponašanju djece ističe se sve više kako bi identifikacijom u predškolskom periodu postao efikasniji utjecaj — bilo već u predškolskom ili školskom dobu — na modifikaciju ponašanja.

Međutim, nailazi se na niz teškoća koje nastaju već prilikom pojmovnog određivanja poremećaja u ponašanju, u utvrđivanju stupnja problema, njegovog trajanja, zatim u nedostatku instrumentarija za identifikaciju problema itd.

Dalje, danas još nema opće usvojene kla-

sifikacije poremećaja dječje dobi. Većina smetnji ponašanja odnosi se na ona ponašanja koja roditelji i odgajatelji identificiraju kao neprihvatljiva, a ona se najčešće odnose na probleme spavanja, kontrole sfinktera, prehrane i kontrolu agresije.

U ovom istraživanju rukovodili smo se klasifikacijom razvojnih poremećaja Američkog psihijatrijskog društva (DSM III, 1980) koja razlikuje:

1. intelektualne poremećaje,
2. poremećaje ponašanja,
3. emocionalne poremećaje,
4. poremećaje na fizičkom planu,
5. razvojne poremećaje.

Odstupajućim se smatra neko ponašanje ako traje i onda kad većina djece nema takvih poremećaja.

Stoga se u istraživačkom projektu pošlo od toga da se utvrdi opseg i struktura poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi u nas, i u vezi s tim da se izrade dijagnostički postupci za praktičnu primjenu.

¹ Rad je prezentiran na IX. kongresu psihologa Jugoslavije, Vrnjačka Banja od 19. do 21. 5. 1988.

Na uzorku od 2136 ispitanika, što je oko 30% ukupne populacije u gradu Zagrebu, primijenjen je Anketni list za odgajatelja (autori: Bašić, Mavrin–Cavor, Mejovšek), kojime su se dobili preliminarni podaci.

Na temelju tih podataka utvrđeno je da se znatan broj poremećaja u ponašanju javlja u 15% do 25% populacije, a to su, u prvom redu, poteškoće spavanja u vrtiću i laka otklonjivost pažnje.

Interkorelacijom među varijablama poremećaja vidi se grupiranje poremećaja koje karakterizira agresivno ponašanje, s jedne strane, a s druge strane su oni uz koje je vezano povučeno ponašanje. Neki se poremećaji javljaju izolirano.

Podaci ovog istraživanja poslužili su i da se ustanovi pozitivna veza između poremećaja u ponašanju i nepovoljnih karakteristika primarnog socijalnog polja, odnosno obitelji.

Ovi preliminarni podaci omogućili su provođenje glavnog istraživanja, koje je imalo zadaću utvrditi relacije između poremećaja u ponašanju i determinanti koje se odnose na socijalno polje. Na taj se način mogu izdvojiti one nepovoljne karakteristike socijalnog polja koje imaju najveći utjecaj na poremećaje u ponašanju, kako bi se njihovim ublažavanjem smanjila učestalost i intenzitet poremećaja u ponašanju.

Međutim determinante ponašanja mnogobrojne su i raznolike. Kako navodi Stančić (1974), čini se opravdanim prihvatiti stanovište da su emocionalnost (emocionalna stabilnost), inteligencija i socijalni razvoj važne determinante adaptacije.

Premda se u literaturi ističe utjecaj inteligencije na ponašanje, ona se rijetko detaljnije razmatra u analizi adaptacije (Lightfoot, 1951; Bakwin and Bakwin, 1972). Da su psihičke smetnje i široki spektar

smetnji u ponašanju češće u djece s nižim intelektualnim sposobnostima, navodi i Rutter (Rutter i Heron, 1977). Nešto je detaljnija analiza Macfarlanea i suradnika (1962), koji su pratili reakcije između intelektualnih sposobnosti i poremećaja u ponašanju u djece, tokom razvoja. Ustanovili su tendenciju negativnih korelacija s porastom dobi djeteta. Isto tako našli su da na ove relacije utječe vrsta poremećaja i spol djeteta.

Postoji niz zapaženih radova koji upozoravaju na povezanost intelektualnih funkcija i ličnosti (Piaget, 1969; Ivić, 1977; Eysenck, 1969). Tako Eysenck na temelju ispitivanja dimenzija ličnosti djece nalazi slabu negativnu korelaciju neurotizma i inteligencije.

S druge strane, navodi se emocionalna labilnost ili neurotizam kao determinanta ponašanja. Eysenck (1969, str. 60) definira neurotizam kao genetsku labilnost centralnog živčanog sustava, koja predisponira da se na stres reagira neurotskim ili kriminalnim ponašanjem. Neurotizam shvaćen kao dimenzija ličnosti na kontinuumu emocionalne stabilnosti – nestabilnosti, utječe na pojavu neadaptiranog ponašanja u sprezi s nepovoljnim uvjetima života.

Međutim, u povoljnom socijalnom polju nije prijeko potrebno očitovanje nepravilnog genetskog nasljeđa. Isto tako, dobro genetski formiran centralni živčani sustav ne funkcionira normalno u nepovoljnoj socijalnoj sredini.

2. CILJ RADA

Ovim se radom želi ispitati u kakvim su relacijama kognitivne sposobnosti djeteta i manifestirani poremećaji u ponašanju u predškolskoj dobi. Isto se traže povezanosti između rezultata primjene projektivnog testa za ispitivanje emocionalne stabilnosti

djeteta i pojavnosti poremećaja u ponašanju.

3. METODE RADA

3.1. Ispitanici i način ispitivanja

Ispitanici su 213 polaznika predškolskih ustanova kronološke dobi između 5 i 7 godina. Odabrani su na temelju rang-liste prema učestalosti poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi u preliminarnom ispitivanju. Rezultati procjene djetetova ponašanja od odgojitelja poslužili su za izbor eksperimentalne grupe na taj način da su u uzorak ušla sva djeca sa šest i više poremećaja u ponašanju. Kontrolnu grupu činilo je 174 ispitanika, bez poremećaja u ponašanju (procjena odgajatelja).

Ispitivanje je provedeno u tri grada SR Hrvatske: Zagrebu, Puli i Karlovcu. Glavno ispitivanje provodili su članovi razvojnih službi predškolskih ustanova (uglavnom psiholozi, pedagozi, defektolog i socijalni radnik).

3.2. Mjerni instrumenti

Primijenjen je Upitnik o poremećajima u ponašanju djeteta (autori: Gajer, Bašić, Mejovšek, Mavrin i Urli). Podaci su dobiveni putem intervjua s roditeljima i odgajateljima, a odnose se na ponašanje djeteta u ranom djetinjstvu i na njegovo ponašanje u vrijeme ispitivanja.

Upitnik sadrži 107 varijabli, od kojih za 66 podatke daju roditelji. Za svrhu ovog rada analizirano je 36 varijabli, koje se odnose na procjenu sadašnjeg ponašanja djeteta, od roditelja.

Kognitivne sposobnosti ispitane su Brunet–Lezine ljestvicom psihičkog razvoja, drugi dio, koji je namijenjen djeci od 3. do

6. godine i Binet–Simonovom skalom – Nova beogradska serija.

Za ispitivanje emocionalne stabilnosti primijenjen je Ilustrativni projekтивni upitnik – IPUES (autor: M. Krizmanić) načinjen u obliku slikovnice, stripa.

3.3. Metode obradbe podataka

Izračunata je osnovna statistika. Da bi se ustanovile razlike između eksperimentalne i kontrolne grupe u rezultatima na psihološkim testovima, primijenjena je jednofaktorska analiza varijance. Za utvrđivanje povezanosti kriterija (kognitivnih sposobnosti i emocionalne stabilnosti) i prediktorskih varijabli (poremećaja u ponašanju) primijenjena je regresijska analiza.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

4.1. Učestalost poremećaja u ponašanju¹

Analizom distribucija varijabli ponašanja, pokazalo se da je najučestaliji poremećaj ponašanja u eksperimentalnoj grupi "izraziti nemir", tj. 50% djece je procijenjeno od svojih roditelja pretjerano nemirnom. Ovi podaci su u skladu s drugim istraživanjima koja upućuju na značajan udio hiperaktivnosti među nepoželjnim oblicima ponašanja (Rutter i Hersov, 1977). Neke studije upozoravaju na pojavu hiperaktivnosti kao posebnog sindroma, odnosno razlikuju, kao Lahey i sur. (prema Rutter i Hersov, 1977), dva oblika ponašanja: hiperaktivnost i poremećaje u ponašanju. Oba oblika mogu se javiti kod pojedinog djeteta, ali i svaki posebno. Međutim, takav pojam hiperaktivnosti još nije empirijski dokazan (Schwartz i Johnson, 1985).

U skladu s nalazima u literaturi, velika je zastupljenost agresivnosti i u našem uzor-

² Detaljnija analiza dana je u radu Mavrin–Cavor, Lj. i A. Urli, 1988.

ku (39,4%). Kao povod agresivnom ponašanju najčešće navode se problemi socijalnih odnosa ili nedovoljna pažnja odraslih, konflikti u vezi sa svakodnevnim aktivnostima i sl., za razliku od hiperaktivnosti koja se povezuje sa sindromom minimalne cerebralne disfunkcije, odnosno gdje biološki faktori imaju veću ulogu u etiologiji.

Značajan je udio djece s poteškoćama u vezi s uzimanjem hrane, 42,3% djece je izrazito izbirljivo. Premda se može pretpostaviti da se u većine djece ne radi o ozbiljnijem psihičkom problemu, ovaj se podatak o učestalosti poremećaja ne smije zanemariti, jer se, potencijalno, u ove djece može u kasnijoj dobi javiti anoreksija, što je često vezano uz anksioznost i depresiju.

Većina nepoželjnih ponašanja u eksperimentalnoj grupi prisutno je u 20 do 30% djece, kao što su, konkretno: odbijanje vrtača, izrazita vezanost za roditelje, plačljivost. Rijetka je autoagresija (2,25%), tikovi (7,21%), nekontrolirano ispuštanje stolice (3,15%) i pretjerani apetit (4,54%).

Međutim, iako je kontrolna grupa djece odabrana kao grupa bez poremećaja u ponašanju, i u ove djece javljaju se neki po-

remećaji koje zamjećuju njihovi roditelji – doduše, a manjom učestalošću nego u eksperimentalnoj grupi – ali je ipak potrebno o tome voditi brigu.

4.2. Relacije nekih psiholoških varijabli i poremećaja u ponašanju djeteta

Prema rezultatima jednofaktorske analize varijance eksperimentalna grupa, tj. grupa s poremećajima u ponašanju, statistički se značajno razlikuje od kontrolne grupe u odnosu prema rezultatima kognitivnih testova (Tablica 1). Djeca s poremećajima ponašanja postigla su niže rezultate, a razina značajnosti razlike u kognitivnim sposobnostima je .00.

Da bi se ispitala povezanost između kognitivnih sposobnosti djece i manifestiranih poremećaja u ponašanju, primijenjena je metoda regresijske analize. Pritom se ustanovilo da poremećaji u ponašanju djece nisu statistički značajno povezani s njihovim kognitivnim sposobnostima ($DELTA = .20$; $RO = .44$; $Q = .21$)³. Autori, kao Lightfoot (1951), Piaget (1968), Bakwin i Bakwin (1972), Rutter i Hersov (1977) i dr., ističu kognitivne sposobnosti

Tablica 1.

Analiza varijance rezultata na psihološkim testovima za djecu eksperimentalne i kontrolne grupe

varijabla	X_E	X_K	E	K	univarijatni F omjeri	razine značajnosti
Brunet–Lezina (Binet–Simone)	105,23	111,43	15,81	18,88	12,38	.0005
IPUES	8,86	6,54	7,82	5,20	11,22	.0009

³ DELTA – koeficijent determinacije kriterijske varijable na osnovi sistema varijabli prediktora.

RO – koeficijent multiple korelacije.

Q – razina značajnosti.

kao značajne determinante u razvoju dječje ličnosti.

Djeca nižih sposobnosti izazivaju često nepoželjne stavove okoline prema sebi, prvenstveno obitelji i grupe djece, što može rezultirati poremećajima u ponašanju djeteta. Longitudinalna studija Macfarlanea i sur. (1962) na 252 djece koja su praćena od 21 mjeseca života do 14 godina životne dobi, pokazala je da se uglavnom radi o negativnim korelacijama između ponašanja i intelektualnih sposobnosti. Do treće godine je u praćene djece bila pozitivna povezanost, a poslije toga negativna, da bi najveća negativna korelacija bila u dobi od 12 do 13 godina ($-.41$).

Razmotrimo li parcijalne korelacije u našem istraživanju, zaključujemo da je jedina statistički značajna povezanost s kognitivnim sposobnostima varijable "izrazita vezanost za obitelj: ($R = -.22$, $PART-R = -.25$, $BETA = -.26$)⁴. Ostale veze uglavnom su nulte i niske. U spomenutom istraživanju Macfarlanea i sur. (1962) samo je noćno mokrenje kod dječaka u dobi od 3 godine povezano s niskim intelektualnim sposobnostima, dok je u djevojčica to bila pretjerana ovisnost. U literaturi (Rutter i Hersov, 1977) se povezuje hipeaktivnost s niskim intelektualnim sposobnostima, a isto tako navodi se da je agresivno delinkventno ponašanje češće u dječaka s nižim intelektualnim sposobnostima nego u dječaka s višim intelektualnim sposobnostima.

Važnost emocionalne stabilnosti za socijalnu adaptaciju, o čemu svjedoče radovi Eysencka (1969), Rackmana (prema Eysenck, 1969) i drugih, potvrdili su i rezultati našeg istraživanja.

Jednofaktorskom analizom varijance rezultata na testu emocionalne stabilnosti – IPUES – za eksperimentalnu i kontrolnu grupu, utvrđene su statistički značajne razlike (Tablica 1). Grupa djece s poremećajima u ponašanju imala je više rezultate od grupe bez poremećaja, tj. u njih je više izražena emocionalna nestabilnost.

Regresijskom analizom rezultata našla se statistički značajna korelacija između sistema prediktora, koji čine poremećaji u ponašanju i kriterija, rezultata na Ilustrativnom projektivnom upitniku – IPUES ($DELTA = .38$; $RO = .62$; $Q = .00$). Relativno je visok koeficijent multiple korelacije, a zajednička varijanca rezultata na testu emocionalnosti i nepoželjnih oblika ponašanja je oko 38%.

Međutim, statistički značajne koeficijente korelacije ima samo 5 od analiziranih 36 nepoželjnih oblika ponašanja. To su "odnos prema vrtiću", "izražavanje bijesa", zatim grupa tzv. fizičkih simptoma kao što su "ispuštanje stolice", "pretjerani apetit" i "bolovi u truhu".

Korelacija između varijable "odnos prema vrtiću" i rezultata na IPUES-u ($R = .09$; $PART-R = .15$; $BETA = .21$) može upućivati na to da se uz veći stupanj emocionalne nestabilnosti djece predškolske dobi javlja veće odbijanje odlska u vrtić. Ovi su nalazi u skladu s rezultatima diskriminativne analize podataka ovog ispitivanja (Mavrin–Cavor i Urli, 1988), kojom se dobilo da odbijanje vrtića ima najveću projekciju na diskriminativnu funkciju, tj. da najbolje razlikuje eksperimentalnu od kontrolne grupe.

Može se pretpostaviti da djeca eksperimentalne grupe, zbog veće emocionalne

⁴ R – linearni koeficijent korelacije između svake prediktorske i kriterijske varijable.

PART-R – koeficijent parcijalne korelacije između svake prediktorske i kriterijske varijable.

BETA – standardizirani koeficijent parcijalne regresije.

nestabilnosti, teže prihvaćaju organizaciju života i-rada u vrtiću, odbijaju ga — a to se odražava i na druge segmente ponašanja.

Statistički je značajna i povezanost varijable "izražavanje bijesa" s rezultatima na IPUES testu ($R = .16$; $PART-R = .20$; $BETA = .19$), što znači da se u djece koja postižu više rezultate na testu emocionalnosti češće javljaju napadaji bijesa nego u djece koja postižu niže rezultate, tj. koja su emocionalno stabilnija.

Poremećaji koji se očituju na fizičkom planu u eksperimentalnoj grupi, u korelaciji su s emocionalnom nestabilnošću. To se odnosi na "nekontrolirano ispuštanje stolice" ($R = .34$; $PART-R = .34$; $BETA = .32$), "pretjeran apetit" ($R = .31$; $PART-R = .29$; $BETA = .25$) i za varijablu "bolovi u trbuhu" ($R = .17$; $PART-R = .19$; $BETA = .18$), što potvrđuje koncept da je etiologija simptoma očitovanih na fizičkom planu vezana uz emocionalne činioce (Graham, 1976).

Prema Minuchinu i sur. (1975) neki psihički problemi nastaju u djece koja žive u određenom tipu obiteljske organizacije, koja potiče razvoj simptoma — ova se djece uključuju u konflikte, te je prisutna njihova fiziološka vulnerabilnost.

Premda većina nepoželjnih oblika ponašanja nije u statistički značajnoj povezanosti s rezultatima na IPUES testu, može se potvrditi da prisutnost emocionalne nestabilnosti djeteta značajno utječe na razvoj nekih neadaptiranih oblika ponašanja. Pritom je potrebno uzeti u obzir da se primijenjeni test emocionalnosti odnosi samo na neke dimenzije, te je stoga ograničena generalizacija ovih rezultata.

5. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Rezultati ovog rada pokušaj su osvjet-

ljavanja nekih determinanti poremećaja u ponašanju djece predškolske dobi. Ovdje su predmet analize kognitivne sposobnosti i emocionalna stabilnost djeteta, da bi se ustanovilo u kojoj su mjeri ovi faktori povezani s nepoželjnim oblicima ponašanja djeteta.

Tako se ustanovilo da su statistički značajno niži rezultati djece s poremećajima u ponašanju (eksperimentalna grupa) na području kognitivnih sposobnosti od djece iz kontrolne grupe.

Rezultati regresijske analize ne ukazuju na povezanost varijabli poremećaja ponašanja i kognitivnih sposobnosti. Stoga su zbog dvosmislenosti ishoda potrebna daljnja istraživanja. Ishodi pokazuju da se pretpostavke o povezanosti ovih varijabli ne može niti potvrditi niti odbaciti.

U odnosu na emocionalnu nestabilnost kao determinantu poremećaja u ponašanju nađeni su neki pokazatelji koji idu u prilog pretpostavci o povezanosti ovih varijabli.

Djeca identificirana kao djeca s poremećajima u ponašanju i djeca bez poremećaja značajno se razlikuju s obzirom na postignute rezultate na testu emocionalnosti. Isto tako, regresivna analiza pokazala je da su neki poremećaji u ponašanju značajno povezani s emocionalnom nestabilnošću.

Prema tome, odbijanje odlaska djeteta u vrtić, izražavanje bijesa ili neki fizički simptomi mogu naći svoju podlogu u dimenziji djetetove ličnosti, koja sama po sebi ne bi morala uzrokovati poremećaj u ponašanju. Međutim, neadekvatno socijalno polje, udruženo s crtom ličnosti koja pogoduje izražavanju poremećaja, omogućit će i njegovo očitovanje.

Tek poznavanjem svih faktora koji mogu uvjetovati poremećaje u ponašanju djece, moguće je provoditi efikasne mjere

prevencije. Zato je potrebno nastaviti s istraživanjima, čiji će rezultati omogućiti što potpunije poznavanje ove opsežne društvene problematike.

LITERATURA

1. BAKWIN, H. i R. M. BAKWIN: Behavior disorders in children, W. B. Saunders Company, Philadelphia, 1972.
2. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM III, American Psychiatric Association, Washington, 1980.
3. EYSENCK, H. J. i S. B. G. EYSENCK: Personality structure and measurement, Routledge and Kegan, London, 1969.
4. GRAHAM, R.: Psychosomatic relationship U: Rutter M., Herov L.: Child Psychiatry, Blackwell sci. publ., 1976., str. 771
5. IVIĆ, I.: Uloga intelektualnih funkcija u organizaciji ličnosti deteta, Psihijatrija danas, 1977, God. IX, str. 183–189.
6. LIGHTFOOT, G. F.: Personality characteristics of bright and dull children, Teach. Coll. Contr. Educ, 1951, NO 969
7. MACFARLANE, J. W., L. ALLEN, M. P. HONZIK: A developmental study of the behavior problems of normal children between twentyone months and fourteen years, Univ. of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1962.
8. MAVRIN–CAVOR, Lj. i A. URLI: Analiza razlika u ponašanju između djece predškolske dobi s poremećajima u ponašanju (eksperimentalna grupa) i djece bez poremećaja u ponašanju (kontrolna grupa), u tisku.
9. MINUCHIN, S. i L. BAKER: A conceptual model of psychosomatic illness in children, Arc. gen. psychiatry, 1975, vol. 32, str. 1031–1038.
10. PIAGET, J.: Psihologija inteligencije, Nolit, Beograd, 1968.
11. RUTTER, M. i L. HEROV: Child Psychiatry, Blackwelscientific publ. 1976.
12. SCHWARTZ, S. i J. H. JOHNSON: Psychopathology of childhood, Pergamon Press, New York, 1985.
13. STANČIĆ, V.: Adaptivni potencijal i integracija slijepih, Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1974.

BEHAVIOR DISTURBANCE IN PRESCHOOL CHILDREN IN THE RELATION WITH SOME OF THE CHILD'S PERSONALITY CHARACTERISTICS

Summary

On the bases of the preliminary investigation which included about 2000 preschool children, the experimental and the control group were formed (the group of the risk children and the group of the children with No disturbances).

Measuring instruments for estimating behavior disturbance in children as well as psychological tests were applied to test whether there exist a significant difference in the intellectual development of children in the experimental and the control group. The relations between the way of the behavior disturbance in children and some child's personality characteristics (cognitive abilities and emotional stability) were also estimated.

This paper is estimating only some of the factors that are making the child's adaptation in preschool institutions more difficult. The aim of the project (which part this papers) was to test the relations between family circumstances and behavior disturbance, with the purpose of preventing behavior disturbance.